

12. BÖLÜM / CHAPTER 12

20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SAĞIRLIK VE DİLSİZLİK KUSURLARININ TEŞHİSİ VE TEDAVİ USULLERİNE BİR BAKIŞ (HEKİMBAŞIZÂDE DOKTOR MUHYİDDİN EFENDİ'YE GÖRE)

AN OVERVIEW OF DIAGNOSIS AND TREATMENT PROCEDURES OF DEAFNESS AND MUTENESS IN EARLY 20TH-CENTURY OTTOMAN EMPIRE (ACCORDING TO HEKİMBAŞIZÂDE DOCTOR MUHYİDDİN)

Zeynel ÖZLÜ*, Kerim TİRYAKİ**

*Gaziantep Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gaziantep, Türkiye
e-posta: zeynelozlu@hotmail.com; zozlu@gantep.edu.tr

**Gaziantep Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gaziantep, Türkiye
e-posta: ktiryaki@windowslive.com

DOI: 10.26650/B/AA09.2020.007.12

ÖZ

Sağırılık ve dilsizlik konusu ilk çağdan itibaren gerek toplumsal hayatta gerekse tıbbi alanda gündemini korumuştur. Ancak sağır ve dilsizlere yönelik bilimsel düzeyde eğitim ve tedavi yöntemi süreci 18. yüzyılda Fransız din adamı Abbé de Charles Michel de l'Épée (1712-1789) ile başlamıştır. Avrupa'da sağır ve dilsizlere yönelik bu çalışmaların Osmanlıya yansımaları ise Tanzimat ile birlikte başlamış olup bu konuyu gündeme getiren ilk kişi ise Mustafa Sami Efendi (?-1855) olmuştur. Mustafa Sami Efendi, *Avrupa Risalesi* adlı eserinde Fransa'da sağır ve dilsizlere yönelik yapılan çalışmalar hakkındaki gözlemlerini topluma sunmuştur. Bunun akabinde Ferdinand Grati (?-1891) sağır ve dilsiz mektebinin işleyişi hakkında maarif nezaretine bir rapor sunarak, sağır ve dilsiz mektebinin 1889 yılında açılmasında öncülük etmiştir. Bu bağlamda araştırmada; Hekimbaşızâde Muhyiddin'e (1871-1936) ait olan *Kulak Hıfzıssıhhati Sağırılık Sağır, Dilsiz ve Ümmi Çocukların Usûl-ü Talim ve Terbiyesi* adlı eserde ve yine ilgili dönemde başka eserlerde kulak sağlığı ve korunması, Kulak Sağırılığı (Asammiyet-i Üzniyye), Sinirsel Sağırılık (Asammiyet-i Ruhiye), Solucan Sağırılığı (Asammiyet-i Dûdiyye), Kurşun Sağırılığı (Asammiyet-i Ustrubiyye) gibi sağırılık türleri, yabancı uzmanlardan Jean Marc Gaspard Itard'ın

(1775-1838) sesli aletler uygulaması gibi konular ışığında 20. yüzyıl başlarında Osmanlı devletinde sağırılık ve dilsizlik konusunda yapılan çalışmalar ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Mustafa Sami Efendi, Hekimbaşızâde Muhyiddin Efendi, engellilik tarihi, sağırılık, işitme engellilik

ABSTRACT

Issues surrounding muteness and deafness have long remained on the agenda both for society and medical science. However, scientific approaches to the education and treatment of deaf and mute individuals began only in the eighteenth century with the work of the French Abbé Charles Michel de l'Épée (1712–1789). Reflections of these studies on the deaf and mute in the Ottoman Empire first appeared during the Tanzimat reform period, through the efforts of Mustafa Sami Efendi. Mustafa Sami Efendi presented his observations of support for the deaf and mute in France in his Booklet of Europe. Subsequently, Ferdinand Granti presented a report on the operation of a school for the deaf and mute to the Ministry of Education. This prompted the foundation of just such a school in 1889. Accordingly, this paper presents the studies on deafness and muteness undertaken in the Ottoman Empire at the beginning of the 20th century in light of Hekimbaşızâde Muhyiddin's book, Ear Hygiene, Deafness, Instruction and Education of Deaf, Mute and Illiterate Children. Attention is given to the topics covered in the book, such as otology, functional deafness, neurotic deafness, helminthic deafness, and lead deafness, as well as the foreign expert Itard's application of audible tools.

Keywords: Ottoman Empire, Mustafa Sami Efendi, Hekimbaşızâde Muhyiddin Efendi, history of disability, deafness, deaf and mute

Giriş

Sosyal bir varlık olan insanların bir arada yaşamaya başlamasıyla insanlar arasında iletişim kurma ihtiyacı ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla insanların zihin dünyasını bir başkasına aktarması iletişim kurma ile mümkün olmuş¹ ve dil bunu sağlayan birinci etken olarak kabul edilmiştir.² Dilin işlevselliği ise konuşma becerisinin ortaya çıkmasıyla kendini göstermiştir.³ Dolayısıyla iletişimde kulak, dil ve diş gibi organların sağlıklı olması ve bununla birlikte duyma ve konuşabilme fonksiyonlarının yerine getirilmesi önem arz etmiştir.⁴ İnsanın işitme sisteminde oluşan bir sorun nedeniyle sözel dili işlevsel olarak kullanamaması sonucunda ortaya çıkan *sağır⁵ olma durumu* olarak tanımlanan⁶ sağırılık,⁷ beraberinde konuşma organ-

1 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* (Ankara: TDK, 1977), 44.

2 Berke Vardar, *Dilbiliminin Temel Kavram ve İlkeleri* (Ankara: TDK, 1982), 41.

3 M. Cem Girgin, *Türkçe Konuşan Doğal İşitsel Sözel Yöntemle Eğitim Gören İşitme Engelli Kız Çocuklarının Konuşma Anlaşılabilirliği ile Süre ve Perde Özellikleri İlişkisi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1999), 3.

4 M. Cem Girgin, *İşitme Engelli Çocukların Eğitimine Giriş* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2003), 3.

5 Sağır kelimesi, Arapçada "Asamm" anlamında kullanılan ve söz işitmeyen, duymayan anlamına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlı -Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın, 2002), 42; İsmail Parlatri, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Ankara: Yargı, 2011), 105.

6 TDK, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1998), 1884.

7 Girgin, *İşitme Engelli Çocukların*, 6-7.

larının işlevini yitirdiği dilsizliğin⁸ oluşmasına yol açmaktadır.⁹ Nitekim sağırılık ve dilsizlik, insanlarda genelde birlikte kullanılagelen bir özür durumu olmuştur.¹⁰ Bu bağlamda çevresiyle olan iletişimde sesleri taklit edemeyen ve konuşamayan insanlara sağır ve dilsiz denmiştir.¹¹

Sağır ve dilsizlik doğuştan olabildiği gibi sonradan sağırılık nedeniyle de “sağır dilsizliği” ortaya çıkabilmektedir.¹² Dolayısıyla sağırliğin tedavisi sonucunda dilin işlevini kazanabildiği görülürken, bu durumun çözülemediği dönemlerde birçok insanın boğaz, dil altı ve dil üstü, bademcik, küçük dili gibi bölgelerine cerrahi müdahaleler söz konusu olmuştur.¹³

Sağır ve dilsizliğin nedenleri içerisinde nevropati, alkolizm, akciğer veremi ve raşitizm gibi rahatsızlıklar yer alırken, doğuştan olmayan sağır-dilsizlikte ise doğum esnası ve sonrasında oluşan kulak iltihabı, doğum sırasındaki kazalar ve beyin-omurilik menenjitinin etkisi olduğu görülmüştür.¹⁴

Bu araştırmada; 20. yüzyıl başlarında toplumu bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarından biri olan ve Hekimbaşızâde Muhyiddin tarafından kaleme alınan *Kulak Hıfzıssıhhati Sağırılık Sağır, Dilsiz ve Ümmi Çocukların Usûl-ü Talim ve Terbiyesi* (1322) adlı eser ışığında kulak sağlığı, korunması, sağırılık ve dilsizlik kusurları ve bu kusurların giderilmesi yönünde yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

1. Sağır ve Dilsizlere Dair İlk Bilgiler

Sağır ve dilsizlere yönelik davranış şekillerinin oluşması ve bu rahatsızlıkla ilgili çalışmaların İlkçağ’a kadar uzandığı bilinirken, Mısır ve İsrail’de engelliler, toplum için ilahi bir ceza olarak görülmüş,¹⁵ Sparta’da dilsiz çocuklar nehirlere atılmıştır.¹⁶ Buna ilaveten sağır ve

-
- 8 Dilsiz kelimesi Osmanlı belgelerinde Farsça “bî-zebân” (BOA, A.MKT.NZD, 196/88) ve suskun, lisansız ve ebkem gibi terimlerle de tanımlanmıştır. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı, 2006), 330; Devellioğlu, *Lûgat*, 112; Parlatur, *Türkçe Sözlük*, 206.
  - 9 TDK, *Türkçe Sözlük* (Ankara: TTK, 1998), 591; Salim Ögüt, “Dilsiz”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, 9: 303; Mahmud el-Kâşgari, *Divânü Lügât-it Türk*, çev. Serap Tuğba Yurteser, Seçkin Erdi (İstanbul: Kabcacı, 2005), 562; Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Ankara: TDK, 2011), 283-284.
  - 10 Kamuran Şimşek, “Osmanlı Devleti’nde Engelliler İçin Kullanılan Tabir, Lakap Ve Sıfatlar”, *Belgi Dergisi* 15 (2018): 735.
  - 11 Nuran Yıldırım, “İstanbul’da Sağır-Dilsiz ve Âmâların Eğitimi”, *İstanbul Armağanı*, III, (Gündelik Hayatın Renkleri), haz. Mustafa Armağan (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1997), 305.
  - 12 “Dilsizlik”, *Türk Ansiklopedisi*, 1966, XIII: 278; “Sağır ve Dilsizlik”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, 1985, 9: 3341.
  - 13 Yıldırım, “İstanbul’da Sağır-Dilsiz ve Âmâların Eğitimi”, 305.
  - 14 *Türk Ansiklopedisi*, “Dilsizlik”, 278.
  - 15 İzi Karakaş Özbayrak, *II. Abdülhamid Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)* (İstanbul: Libra, 2011), 23-24.
  - 16 Necati Kemal, *Sağır Dilsiz ve Körler Müessesesi* (İzmir: Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti Neşriyatı, Marifet Matbaası, 1926), I: 20; Süleyman Gök, *Dünyada ve Türkiyede Sağır, Dilsiz Okulları Tarihçesine Eğitim Sistemi* (İstanbul: Hüsniyatı, 1958), 5-6.

dilsizlerle ilgili ilk çalışmaların da yine bu dönemde başladığı ve Aristoteles'in öğretim organı olarak kulağı önemseydiği ve sağır doğanların hayatları boyunca dilsiz ve akılsız kaldıklarının ileri sürdüğü bilinmektedir.¹⁷ Sokrates ve halefleri insanı, dil ve konuşma yeteneği gibi üstün bir özellikten dolayı mahlûkatın en başına koymuştur.¹⁸ Hititlerde de sağırılık "duddumi" terimiyle ifade edilirken, kulak rahatsızlığıyla ilgili bazı çalışmaların yapıldığı bilinmektedir.¹⁹

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, kilisenin, sağır ve dilsizleri dışladığı görülürken,²⁰ M.S. 6. yüzyılda Justinyanus kanunlarında sağır ve dilsizlerin şahitliği kabul edilmemiş ve haklarının kısıtlandığı görülmüştür.²¹ Sağır ve dilsizlerin gerek kilise gerekse Roma dönemindeki dışlanmışlığına rağmen İngiltere'de York Piskoposu John of Beverley'in (640-721), dilsizlere yönelik çalışmalar yaparak, konuşma öğrettiği bilinmektedir.²² İslam toplumunda ise Hz. Peygamberin,

Âmâya rehberlik etmen, sağır ve dilsizle anlayacakları bir şekilde anlatman, muhtaç bir kimseyi ihtiyacını tedarik etmesi için gerekli yere götürmen, derman arayan dertlinin imdadına koşman, koluna girip güçsüze yardım etmen, konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade edivermen bütün bunlar ibadet çeşitlerindedir

sözü engellilere olan yaklaşımı en güzel şekilde özetlemiştir.²³

Sağır ve dilsizlerin eğitimine yönelik çalışmaların 16. yüzyılda başlayıp gelişerek devam ettiği görülürken, Avrupa'da sağırın eğitime yönelik ilk çalışmayı Hollandalı bilim adamı Rudolp Agricola (1443-1485) gerçekleştirmiş olup, sağırın okuyup yazabileceğini ifade etmiştir.²⁴ İtalyan Dr. Jérôme Cardan (1501-1576) ise *Metoposcopia* adlı eserinde insan yüzünün çeşitli şekillerini gösteren 800 resme yer vermiştir.²⁵ Böylece sağır ve dilsizlere yönelik olarak, insanın yüz şekilleri üzerinden ruh halinin dışa vurumu anlatılmaya çalışılmıştır. Sağır ve dilsiz çocukların eğitimine yönelik çalışma yapan bir diğer kişi de İspanyol rahip Pedro Ponce (1520-1584) olmuştur.²⁶ Pedro Ponce'un girişimleri sonucunda sağır, dilsiz ve

17 Mehmet H. Okuturlar, *Özel Eğitim* (İstanbul: Okuturlar, 1968), 103.

18 Hekimbaşızade Muhyiddin, *Kulağın Hıfzıssıhhatı Sağırılık Sağır Dilsiz ve Ümmi Çocukların Usulü Talim ve Terbiyesi* (İstanbul: Matba-i Ahmed İhsan, 1322), 23.

19 Gaye Şahinbaş Erginöz, *Hititlerde Anatomi ve Tıp* (İstanbul: İÜ. Edebiyat Fakültesi, 1999), 136-138.

20 Ali Haydar, "Sağır ve Dilsizler", *Muallimler Mecmuası* 29 (Mart 1925): 1240.

21 Okuturlar, *Özel*, 104.

22 Ali Haydar, "Sağır", 1241; Necati Kemal, *Sağır Dilsiz*, 19.

23 Yakup Çiçek, "İslam'ın Engellilere Bakışı", *Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi, 2012), 40.

24 Necati Kemal, *Sağır Dilsiz*, 24.

25 Yıldırım, "İstanbul'da Sağır-Dilsiz", 306.

26 Gök, *Dünyada ve Türkiyede*, 6; Necati Kemal, *Sağır Dilsiz*, 25.

ümmilerin de bir tedaviye karşılık vererek eğitilebileceği ortaya konmuştur.²⁷ Juan Pablo Bonet de (1560-1620) sağırılar için ilk ders kitabını yazmıştır.²⁸ 1616 yılında İtalya’da Giovanni Bonifaccio (1547-1635) *l’Arte de Cenni / İşaret Sanatı* adlı kitabı yayınlarken, 1629’da Ramirez de Carrion da yine sağırılar eğitimi üzerine kitaplar kaleme almıştır.²⁹ Amerika’da ise bu alanda çalışma yapan ilk kişi Philip Nelson (1634-1691) olmuştur.³⁰ Bu çalışmalarla ilaveten yine birçok Avrupa ülkesinde farklı çalışmalar yapıldığı da bilinmektedir.³¹ Osmanlı sarayında ise sağır ve dilsizlerin resmi idarelerde istihdam edildiği bilinmektedir.³² Venedik elçisi Ottaviano Bon (1552-1623) ise 1608 yılında Osmanlı sarayında işaret dilinin yaygın olarak kullanıldığını ifade etmiştir.³³

18. yüzyılda sağır-dilsiz eğitiminde öncülük eden kişi ise Fransız din adamı Abbé de Charles Michel de l’Epée (1712-1789) olmuştur. l’Epée, açmış olduğu sağır ve dilsiz okulunda³⁴ el ve parmak işaretlerinden oluşan bir alfabe yaparak (dactylogogie) yazı usulünü icat etmiştir.³⁵ Almanya’da 1778’de ilk sağır ve dilsizlik okulunu açan Samuel Heinicke (1720-1790) olmuştur. Heinicke açmış olduğu okulda *Methodé Oral / Usûl-i Şifâhî* yöntemini uygulayarak dudak okuma sistemini geliştirmiştir.³⁶ Sağır ve dilsiz eğitimi Avrupa’dan, Amerika’ya aktaran Thomas Hopkins Gallaudet (1787-1851), 1817’de Boston’da sağır ve dilsiz okulu açmış ve burada l’Epée’nin yöntemini kullanmıştır.³⁷ Ayrıca 1864 yılında sağırılar için ilk yükseköğretim Washington’da Gallaudet Üniversitesinde başlamıştır.³⁸

Sağır ve dilsizlere yönelik çalışmaların Osmanlıya yansımaları ise Tanzimat ile birlikte başlamıştır. Bu konuyu gündeme getiren ilk kişi ise Mustafa Sami Efendi olmuştur. Mustafa Sami

27 Hekimbaşızade, *Kulağın Hıfzıssıhhatı*, 26.

28 Yıldırım, “İstanbul’da Sağır-Dilsiz”, 306.

29 Necati Kemal, *Sağır Dilsiz*, 27; Okuturlar, *Özel*, 104.

30 Necati Kemal, *Sağır Dilsiz*, 27.

31 Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi* (İstanbul: Libra, 2013), 19-20.

32 Nejla Günay, “Osmanlı Devleti’nde Engellilerin İstihdamı ve Saray Teşkilatında Dilsizler”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2016): 62-73; Balcı, *Osmanlı Devleti’nde Engelliler*, 47-59; Abdülkadir Özcan, “Dilsiz”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 9: 304.

33 Ayşe Ezgi Dikici, *Imperfect Bodies, Perfect Companions? Dwarfs and Mutes at the Ottoman Court in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 63.

34 Ali Haydar, “Sağır”, 1241.

35 Yusuf Kemal Kemaloğlu, “KBB Hekimliği ve İşaret Dili”, *Bozok Dergisi* 1/1 (2014): 46; Hekimbaşızade, *Kulağın Hıfzıssıhhatı*, 8-9.

36 Hekimbaşızade, *Kulağın Hıfzıssıhhatı*, 9.

37 Okuturlar, *Özel*, s106.

38 Okuturlar, *Özel*, 106.

Efendi, *Avrupa Risalesi* adlı eserinde Fransa'da sağır ve dilsizler hakkında yapılan çalışmalara ilişkin gözlemlerini topluma sunmuştur.³⁹ Sami Efendinin sağır ve dilsizlerin eğitimi konusu ile ilgili Avrupa'daki izlenimlerini aktarması devlet adamlarının da dikkatini çekmiştir. Bunun neticesinde Hamidiye Ticaret Mektebinin açılmasında rol oynayan Ferdinand Grati sağır ve dilsiz mektebinin işleyişi hakkında maarif nezaretine bir rapor sunarak, okulun açılmasında öncülük etmiş ve sağır ve dilsiz mektebi 1889 yılında açılmıştır.⁴⁰

2. Hekimbaşızâde Muhyiddin Efendi ve *Kulak Hıfzıssıhhati Sağırlık Sağır, Dilsiz ve Ümmi Çocukların Usûl-i Talim ve Terbiyesi* Adlı Eseri

Sağır ve dilsizlere ilişkin eserlerden bir diğeri de Hekimbaşızâde Muhyiddin'e ait olan *Kulak Hıfzıssıhhati Sağırlık Sağır, Dilsiz ve Ümmi Çocukların Usûl-i Talim ve Terbiyesi* adlı eserdir. Çalışmada; bu eser temel alınmış ve bu eser ışığında kulak sağlığı, korunması, sağırlık ve dilsizlik kusurları ve bu kusurların giderilmesi yönünde Osmanlı döneminde yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Böylelikle 20. yüzyıl başlarında toplumu bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarına yapılan katkı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Hekimbaşızâde Muhyiddin Efendinin eserinin başında sağır ve dilsizlik hakkındaki görüşünü şöyle ifade etmiştir:

Tıbbi olarak hiçbir insan dilsiz olarak doğmaz, ancak sağır olabilir. Sağır doğduğu zaman ise işitemediği için dil işlevini yerine getiremez. Bundan dolayı kulak, sağırlık ve dilsizlik gibi iki vahim eksikliğin kaynağıdır ve bundan dolayı da her devirde hayatın başlangıcında çocukların kulaklarına karşı asla kayıtsız kalınmamalıdır. Kulak sağlığı hakkında bir arıza meydana geldiğinde ise bir uzmana başvurularak ve bu konuda geç kalınmamalıdır. Geçen asırda icatlar biri biriyle rekabet edencesine aşamalar kat etmiştir. Bir icat diğerini desteklemiştir. Bir taraftan insanları hasta eden mikroplar keşif olunur iken diğer taraftan hastalığı iyileştiren ilaçlar bulunmuştur. Her ülke, kongreler vasıtasıyla icadının mühim noktalarını gazetelerde tanıtır. Her hükümet bu sayede yıllık 200.000 kişiyi kazanmakta olduğunu istatistikler ile neşrederek insanlığın hasad-ı beşere son verilmek üzere olduğunu belirtmiştir. Bu esnada fizyoloji nice gizli hayatı meseleleri meydana çıkarır. Fonograflar, mikroskoplar icat edilerek, müsabaka meydanında en birinci mükâfat kazanmaya çalışılır. Gelişmenin bize yansıyan en önemli tarafı da hikmet-i tabiiyenin mahsulü olan benzeri olmayan keşiflerle kendini gösterir, şeklinde ifade eder [Hekimbaşızâde, 1322: 3].

39 Seyyid Mustafa Sami, *Avrupa Risalesi* (İstanbul, 1840), 26-27; Belkıs Altunış-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü", *Bilgi* 36 (2006): 148.

40 Ramazan Günay ve Halil İbrahim Görür, "Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi", *OTAM* 32/53 (2013): 57; Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler*, 92.

Hekimbaşızâde, İslam tarihinde bilimsel gelişmelerden bir örnek olarak, “İmamü’l-ulemâ” olarak tanınmış olan Şeyh Fazıl Muhyiddin Arabî’nin (1165-1240), ses ve ışık hakkındaki ilmi açıklamalarının, Edison nazariyelerine temel oluşturduğunu, röntgen ve fonografin gelişiminde rol oynadığını belirtmiştir. Bu gelişmeler sayesinde cisimlerin ışıklarının ve röntgen ışıklarının, görme sinirleri (asb-ı basrî) ve ağ tabakası (tabaka-i şebkiye) atıl bırakılmış olan göz bebeğinden geçirilmesi ve hatta ses dalgalarının da kulağın içerisine ulaştırılması gibi çalışmaların gerçekleştiğinden bahsetmiştir [Hekimbaşızâde, 1322: 31].

Ayrıca Fransa’dan bir örnek vererek, burada 23.000 sağır ve dilsiz bulunmakta olduğunu, sağır ve dilsizlerin sayısının doğdukları mevkiin yaşam tarzına göre değiştiğini, sağır ve dilsizliğin dağlık yerlerin ahalisinde nispeten fazla olduğunu, sefalet içinde olup havası ve suyu kötü yerlerde yaşayan halkın çocuklarında da sağır ve dilsizliğe çok rastlandığını ifade etmiştir. Bu hususta diğer bir etkenin akrabalar arasında evlilik olduğunu belirtirken, aynı aileden kişiler arasında evliliğin olmadığı toplumlarda ise sağır ve dilsizliğin çok nadir olduğunu belirtmiştir. Eski dönemlerde ise gözü görmeyen, kulağı işitmeyen ve dili söylemeyen bir insan, artık görmez, işitmez, söylemez ve başka şekilde de yeteneğini gösteremez farz edilerek atıl bırakılmıştır. Çünkü “atavizm” ataya benzerlik başka bir deyişle aslına rücu etme fikrinin mümkün olmadığına inanılırdı. Tabiatı adeta bir öz ana gibi farz ederek ondan sadır olacak olaylara karşı daima ümitsiz olurlar ve çare aramayı faydasız görürlerdi. Özellikle dilsizlerin, işitme gücünden mahrum oldukları için çevresiyle olan ilişkilerde ümmilerden daha fazla sınırlı olduğuna hükmedilerek bir hayvan gibi yaşamalarına izin verilirdi [Hekimbaşızâde, 1322: 31].

1778’de Abbéde l’Epée, Pedro Ponce’un fikirlerini rehber edinerek, Paris’te sağır ve dilsizlere mahsus olarak tesis ettiği eğitim kurumunda engelli çocuklar üzerinde işaret yöntemiyle yaptığı tedavide kendilerini ifade etmelerini sağlamış ve böylece sağır ve dilsizliğe dair eğitim ve öğretim sistemini geliştirmiştir. Nitekim önceleri şehirlerde barınmayıp köylere, dağlara çekilerek sefalet içerisinde yaşamak zorunda kalan sağır, dilsiz ve ümmiler gelişen ilmi teknikler sayesinde her biri kendilerini geçindirecek sanatlara sahip olmuşlardır. Kimi fabrika ameleleri kimi bahçıvan vesaire her biri geçimlerini sağlayacak bir meslek sahibi olmuşlardır. Döpling Mektebi’nden Viyana’da sanat icra eden pek çok sağır, dilsiz ve ümmiler yetişmiştir. Osmanlıda da tesis edilecek bu türden okullar sayesinde birçok sağır-dilsiz ve ümni çocuğun hayatı kurtulabilecek ve yetenek sahibi olabilecektir [Hekimbaşızâde, 1322: 27].

Abbéde l’Epée, tarafından temeli atılan bu usul günbegün gelişip ve birçok değişimle bugünkü şekline bürünmüştür. Abe’nin eğitim yöntemi olan ve “işaret usulü” olarak bilinen bu usul bir çeyrek asır tanındıktan sonra, Abe’nin çağdaşı olan Heinicke tarafından aynı maksatla Leipzig’de bir okulda geliştirilerek uygulanmış ve bundan dolayı Rahibin Usulü önemini

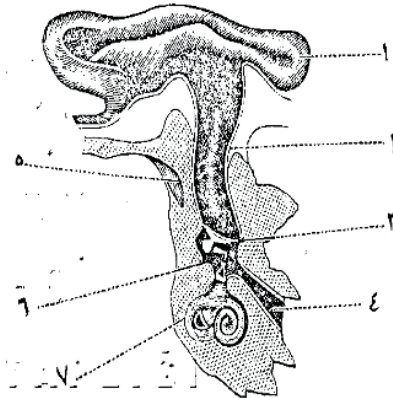
yitirmiştir. Heinicke usulü, uygulanmakta olan “usûl-i şifahi”nin esasını oluşturur. Bununla birlikte seslere dair edinilen intibalar “intibaat-ı savtiyeden” insana en fazla fayda sağlayan insan sesi “kelâm-ı beşer” olup konuşma ve öğrenme ise ancak kelimeleri taklit ederek ve me-ramını ifade ederek gerçekleşir. Bunun durdurulması durumunda ise faydasız olacağı tabidir. Zaten işitmek ve söylemek hususunda birçok zorluk çeken bir sağır ve dilsiz, işaret ile kendini ifade etmeye alışır ise konuşma zorluğundan tamamen vazgeçeceği aşikârdır. Bundan dolayı sağır ve dilsiz çocukların işaret usulüyle eğitimi doğru olmayıp onları işittirecek, söyllettirecek ve yazı ile kendilerini ifade ettirecek şekilde yani “usûl-i şifâhî ve tahrîfî” dâhilinde eğitilmesi doğrudur. İleride anlaşılacağı üzere bu usulün esasları diğer bilimlerin yardımıyla beraber başlıca hikmet-i tabîiye kanunlarından çıkarılmıştır. Ancak bu kurala uymayan Afrika zencilerinde ve öncelikle kardeşinin kızıyla evlenme adetleri olan Yahudilerde sağır ve dilsiz çocukların sayısı fazladır [Hekimbaşızâde, 1322: 28-30].

3. Hekimbaşızâde Muhyiddin Efendi'nin Kulak Sağlığı, Sağırılık ve Dilsizlik Hakkındaki Görüşleri

3.1. Kulağın Bölümleri

Hekimbaşızâde, kulak sağlığı ve sağırılığın sebepleri ve tedavisiyle ilgili bilgi ve görüşlere vakıf olabilmek için öncelikle kulağın bölümlerinin ve vazifesinin yani insanın nasıl işittiği hakkında bir fikir edinmek gerektiği için kulağın bölümleri ve görevlerinin ne olduğuna dair bilgiler edinmek gerektiğini ifade ederek, öncelikle bu temel bilgiler üzerinde durmuştur.

Kulak, üzn-i harici (dış kulak), üzn-i mutavassıt (orta kulak), üzn-i dâhili (iç kulak) isimleriyle 3 kısma ayrılır.

Resim 1: Kulağın bölümleri: 1-Sayvân (Kulak Kepçesi), 2-Mecra-ı Sem'i-i Harici (Dış kulak Yolu), 3-Gışa-yı Tabl (Kulak Zarı), 4-Nefir-i Östaki (Östaki Borusu), 5-Kafatasından bir parça (Azm-i sadğı), 6-Üzn-ü mutavassıt (Orta Kulak), 7- Üzn-i dâhili (İç Kulak).

3.2.1. Dış Kulak (Üzn-i Harici)

Dış kulak, sayvân (kulak kepçesi) ile dış kulak yolundan ibaret olup kulak zarına kadar uzanır.

3.2.2. Orta Kulak (Üzn-i Mutavassıt)

Orta kulak, kulak zarından başlar. Buna “sanduka-i tabliye” de denilir. Östaki borusu, “nefir-i östaki” isminde bir kanat vasıtasıyla boğaz ile birleşir. Orta kulağın içinde şekilde görüldüğü üzere çekiç ve üzengiye benzemelerinden dolayı “azm-i mitraka” ve “azm-i rika-bi” isimleriyle anılan küçük iki kemik ile diğer iki kemik bulunmaktadır. Bu 4 ufak kemik parçalarına “azîmât-ı sem’iye” denilir. Azîmât-ı sem’iye bir diğerine eklenmiş olarak bir taraftan kulak zarı diğer taraftan iç kulağın girişi ile birliktedir [Hekimbaşızâde, 1322: 4].

3.2.3. İç Kulak (Üzn-i Dâhilî)

İç kulak, kafatasının içinde yer almış olup bir helezon ve yarısı daire şeklinde kanatlardan oluşmuştur. Bunun içinde bir sıvı vardır. Sıvının içinde “Cisimât-ı korti (korti cisimleri)” adı verilen küçük birtakım cisimler yüzerler. İç kulakta döşenmiş olan zarda kanun telleri gibi her bir sesi toplamaya mahsus ve işitme sınırları ile münasebette bir takım “iplik”⁴¹ de mevcuttur [Hekimbaşızâde, 1322: 5].

3.3. İşitme Hissinin Oluşumu (Hiss-i Sem’i)

Ses, havanın titreşiminden doğup, ses titreşimi, sayvân (kulak kepçesi) ve dış kulak yolundan, kulak zarına kadar ulaşarak, onu ve ona bağlı olan “azîmât-ı sem’iye”yi harekete geçirir. Azîmât ise iç kulaktaki sıvı ile münasebette bulunduğundan titreşim bu sıvıya kadar yayılarak, onu da harekete geçirir. Sıvı, bu şekilde dalgalanmaya başlayınca içinde balık gibi yüzen “cisimât-ı korti” de titreşmeye başlayarak piyano basamakları tarzında yukarıda bahsedilen “ipliklere” temas eder. Bu suretle ses titreşimleri iplikler ile münasebette bulunan işitme sınırları tarafından hissedilir. Sınırlar ise beynin yan taraflarında bulunan merkezi işitme sınırlarıyla son bularak, işitme hissi bu yol ile merkeze kadar yayılır ve orada idrak edilir. Buradan hareketle kulak bölümleri içerisinde yer alan birinci ve ikinci bölüm ses aktarılmasını, üçüncü bölüm ise sesin hissedilmesini ve kavranmasını sağlar. Dış kulak ile kulak zarı işitme eyleminin oluşmasını sağlarken, iç kulak, sınırlar ve işitme merkezi de sesin kavranmasını sağlamaktadır [Hekimbaşızâde, 1322: 6]. Böylece insanlar kulak anatomisi içerisinde yer alan organların yardımıyla oluşan işitme duyusu vasıtasıyla bebeklikten itibaren seslere duyarlı hale gelirler. Ayrıca bu işitme duyusu sayesinde konuşabilme yeteneğine de sahip

41 Ana metinde ipek yazmakla beraber kelimenin doğrusunun iplik olduğu metnin ileriki sayfalarından anlaşılmaktadır.

olurlar. Dolayısıyla kulak sağlığının korunması yönünde kontrollerin doğum itibarıyla yerine getirilmesi önem arz etmiştir.

3.4. Yeni Doğan Çocukların Kulakları Hakkında Yapılacak İşlemler

Doğum itibarıyla çocuğun işitme duyusunun tetkikinde yapılması gereken öncelikli işlem, kulağın deliğini dolduran beyaz bir maddenin temizlenmesidir.⁴² Çünkü bu maddenin orada kalması ileride zarara yol açacağından, temiz bir tülbent veya pamuktan bir fitil yapılarak kulağın deliği yavaş yavaş temizlenmelidir. Bu suretle kulağın temizliği yapılırsa kulak sağlığı açısından iyi olur. Ancak temizlenemezse daha fazla kurcalanmayıp doktora götürülmesi gerekir. Yeni doğan çocuklarda kulak zarı pek çabuk soğuk alıp, iltihaplanmaya meyilli olduğundan, kulak soğuk ve rutubetten korunmalıdır [Hekimbaşızâde, 1322: 6]. Böylece doğum sonrası kulağın gerek hijyenik açıdan temiz tutulması gerekse dış etkilere karşı korunması işitme duyusunun kaybını önlemede önemli bir adım olarak görülmüştür.

3.5. Kulaktaki Şekil Bozukluklarının Tespiti ve Nedenleri

İnsanlar için işitme duyusunun kaybının önlenmesi kadar önemli olan diğer bir unsur ise kulağın şeklidir. Kulağın şekli ve vaziyeti irsi olabilir. Yani anadan doğma şekli bozuk olabilir. Fakat anadan doğma olan bu şekil bozukluğu nadir olup şekil bozukluğu, çoğunlukla çocuğun başına sımsıkı geçirilen takkeler, kapelalardan ileri gelir. Bunlar şeritleri vasıtasıyla boğaza bağlı oldukları için kulağı daima aşağıya doğru itip devirerek henüz gelişmekte olan nazik, yumuşak kulakların yaygın ve çirkin bir şekil almalarına sebep olur. Onun için çocuk başlıklarının muntazam bir şekilde olmasına dikkat edilmelidir. Şekil bozukluğuna maruz kalan kulağı ince bir tülbent ile sarıp doğal vaziyetinde durdurmak gerekir. Takke şeritleri çocuğun ince derisini örseleyerek kulağın arkasında sivilcelere, yaralara sebep olduğundan ya bunlardan büsbütün sakınılmalı ya da bunlar, ince tülbentlerden yapıлып kulağı sıkıştırmayacak ve tahriş etmeyecek şekilde kullanılmalıdır [Hekimbaşızâde, 1322: 7]. Çünkü kulakta meydana gelen şekil bozukluklarının özellikle çocuklarda psikolojik sorunlara yol açabildiği bilinmektedir.

3.6. Kulak Sağlığına Dair Alınması Gereken Önlemler

3.6.1. Kulağın Sıhhi Temizliği

Kulak temizliğine her zaman özen gösterilmelidir. Özellikle sıcak mevsimlerde kulağın arkası, temiz bir tülbent ve sabunlu ılık su ile temizlendikten sonra iyi bir pudra⁴³ sürülmelidir. Bu suretle pişik oluşması da engellenmiş olur.

---

42 Verniscaseosea: gebeliğin 7. Ayından itibaren fetus derisini örten krem kıvamında beyaz yağlı madde, *Tıbbi Terimler Sözlüğü*, erişim 07 Mayıs 2019, <https://saglik.sozlugu.org/vernix-caseosa>

43 Pudra türü olarak talk tozunun(pudra) daha iyi olduğu belirtilmiştir.

Çocuğun kulağının yanında hızlıca bağırarak top sesi gibi şiddetli gürültülere, “şemanelere” sebep olmak oldukça tehlikelidir. Bu gibi tedbirsizliklerden dolayı zar patlar ve kulak sağır olur.

Tedavi amacıyla kulağa “sıçan yağı”, badem yağı, sarımsak suyu gibi yağlı ve organik şeyler damlatmak, süt sıkmak da uygun değildir. Çünkü bunların içinde mantarlar,⁴⁴ küfler ve mikroplar oluşabilmektedir.

Evlerde çoğunlukla çocukların kulakları, beze sarılmış kibrit çöpleri, forketeler ile temizlenir. Bu da iyi bir uygulama değildir. Gerektiğinde kulağın içine birkaç damla ılık sabunlu su damlatıp, katı bir şey kullanmadan, yalnız tülbentten yapılmış bir fitil ile kulak temizlenmelidir [Hekimbaşızâde, 1322: 7, 8].

3.6.2. Sağlıklı Önleyici Tedbirler

Çocuk 3-4 aylık olunca seslere dikkat etmeye ve duyduklarını taklit etmeye başlar. Eğer bu dönemde seslere dikkat etmez ve sese karşı hissiz durur ise sebepleri ve çaresi aranmak üzere zamanında uzmana başvurmak gerekmektedir. Sağlıklı, küçük yaşlarda iken ihmal edilip baktırılmayan ve aradan bir iki sene geçince uzman tarafından da çaresi bulunmayan kulak rahatsızlıklarından doğan bir özür olup ebeveynin, bu durumu dikkate almaması durumunda uyarılması gerekir. Çocuk biraz daha büyüdüğü zaman dikkat edilecek şeylerden biri de eline geçirdiği maddeyi kulağına götürüp oynamasıdır. Bu suretle inci, elmas, taş ve kâğıt parçalarıyla nohut, leblebi, kibrit çöpü, kalem ucu gibi cisimler, kulağa kaçıp büyük bir iş açabilirler. Böyle bir kaza meydana geldiğinde asla forkete⁴⁵ ve sair şeylerle çıkarmaya kalkışmayıp yalnız bir şırınga vasıtasıyla ılık bir su şırınga edilmelidir.⁴⁶ Şırıngadan sonra cisim çıkmamış ise müdahale edilmeyip, derhal doktora götürülmelidir.

El ve ayak parmaklarında olduğu gibi kulakta da “soğuk ısırması” denilen bünyeви bir rahatsızlık okula giden çocuklarda yoğun bir şekilde görülür. Bu rahatsızlık, çocuğu olağanüstü rahatsız eder. Çocuk kulağını parçalarcasına kaşır ve kaşdııkça adeta tahammül edilemeyecek bir ağrı hisseder. Bu rahatsızlık yayılıp bloğa kadar ilerlerse her sene tekrarlar. Bunun için kulağın soğuktan korunması ile birlikte rahatsız olan yere biraz gliserin sürmek gerekir ve dışarı çıkmak gerektiğinde de kulağa bir kulaklık geçirmek uygundur. Bununla beraber kulak için kullanılan su ılık olmalıdır. Sıcak veya soğuk su her ikisi de iyi gelmez [Hekimbaşızâde, 1322: 8-11].

44 Bahsedilen bu mantarlar *Aspergillus Nigritus* adı verilen mantarlardır.

45 Kadınların saçlarını tutmaya mahsus maşa gibi çatal tel (Şemseddin Sami, *Kamûs*, 1007).

46 Şırınga yapılacağı zaman kulak üstünden tutulup, yukarıya ve biraz arkaya doğru hafifçe çekilerek, kulak yolunun açılması sağlanır. Böylece şırınga suyu içeriye doğru girebilir.

3.7. Kız Çocuklarında Dikkat Edilecek Hususlar

Genç kızlarda ağır küpeler kulağın şeklini bozar ve kirli olarak takılacak olursa kulak memesinde iltihaplar ve çıbanlar oluşur. Bundan dolayı çocuklara takılacak küpeler, hafif, temiz ve gümüş veya altından olmalıdır.

Küpeden dolayı meydana gelen iltihaplara karşı evvela küpeyi çıkartmak ondan sonra günde bir iki defa asidbürüklü ılık su ile yıkayıp temiz bir tülbent vasıtasıyla kurulamak gerekir. Kulağı çekmek, çocuğu kulağından tutup kaldırmak, kulak tözüne vurmak gibi eylemler kulak sağlığı açısından tehlikelidir. Bu gibi hareketlerden gayet vahim kulak hastalıkları ortaya çıkacağı gibi kulaktan kan boşanarak hayatın tehlikeye düşmesi de mümkün olabilmektedir [Hekimbaşızâde, 1322: 9-10].

3.8. Kulak Sağlığını Etkileyecek Hastalıklarda Alınacak Önlemler

Burun, geniz ve boğaz hastalıkları, kulak ile boğaz arasındaki yoldan pek kolaylıkla kulağa geçebilir. Hafif nezleler ve geniz rahatsızlıkları için gece yatağa yatıldığı zaman %1 oranında mentollü badem yağından⁴⁷ 1-2 damla buruna damlatmak yeterlidir. Eğer genizde ahtapot,⁴⁸ boğazda bademcik var ise bunların arasındaki bağlantı çıkartılmadıkça kulak rahatsızlığı geçmez.

Kulak ile boğaz sebebiyle şiddetli öksürük ve aksırıklarda hava şiddetle kulağa kaçarak zarın patlayabildiği görüldüğünden bu gibi durumlarda ihtiyaten kulağı parmak ile tıkamalıdır.

Kızıl, kızamık, tifo, kuşpalazı⁴⁹ gibi bulaşıcı hastalıkların kulakta meydana getirdiği tahribat dahi mühimdir. Pek çok çocuğun bu hastalıklardan sonra kulaklarından iltihap akmaya başlar. Bazıları da büsbütün sağır olur. Onun için bulaşıcı bir hastalık ile mustarip olan çocukların kulaklarını tedavi ettirmek gereklidir. Bazen çocuklarda solucan münasebetiyle kulakta bir ağırlık ortaya çıkabilir. Bu durumda da solucan ilacı verilmelidir [Hekimbaşızâde, 1322: 10-11].

3.9. Kulak Hastalıklarına Karşı Halk Hekimliği Uygulamaları

Halkın bir kısmı kulakta, sadece sancı ve sağırlıktan ibaret 2 tür hastalık olduğunu düşünmektedir. Bunlardan birincisi için haşhaş suyu, papatya ve ceviz yaprağı karışımı suyu, afyon ve lokman ruhu, kolonya, sıcak badem yağı, süt, sıcan (sıçan) yağı ve tentürdiyot kullanırlar.

Sağırlığın ise ez-kaza kulağa su kaçarak meydana geldiğini ve kulağın çoğunlukla kirden dolayı tıkanıldığını düşünerek, su ve kiri çıkartmak için bir hayli zaman harcayarak parmak ile

---

47 Karışımda 20 santigram mentol, 20 gram badem yağı yer almalıdır.

48 Seretanaya (kanser kitlesi) benzer bir çeşit çıban.

49 Bu hastalık hakkında geniş bilgi için "Kuşpalazı" adlı esere bakılması önerilmiştir.

kulağı kurcaladıktan sonra kendi kendilerine şırınga edip dururlar. Kendilerince koydukları teşhis ne kadar hatalı ise tedavi de o oranda yanlış ve zararlıdır. Bir kere sancı ve sağlıklı hastalık olmayıp ya kulaktaki veya başka bir organdaki rahatsızlığın belirtileri olmakla beraber bunları müstakil bir hastalık farz etmek ve sebeplerini sadece kulakta aramak hatadır. Tedavi amacıyla yapılan ilaçlar ise hep yanlış ve kulak için zararlıdır. Böyle durumlara nazaran kulak sağlığını koruma adına tavsiye edilecek birinci adım, kulak rahatsızlıklarına karşı insanların kendi başına ilaç yapmaması ve en ufak bir ıstırap için bile uzmana gidilmesi zorunluluğudur.

Soğuk ve rutubetin kulak üzerindeki tesiri önemlidir. Bu tesire en fazla maruz olanlar arabacılar, köylüler, bekçiler, duvarcılar ve şimendifer memurlarıdır. Bunlarda kulak çatlaması hatta donması yoğun bir şekilde görülür. Bu gibi durumların oluşmaması için şiddetli rutubet ve soğuklarda kulağı mümkün olduğu kadar muhafaza etmelidir. Böyle zamanlarda kulağı kukuleta, boyun atkısı, yaşmak, çarşaf ve başörtüsü ile sarmak faydalı olacaktır. Çarşaftan kulağı çıkarmak, İslam edebine yakışmadığı ve sağlığa da zararlı olduğundan hanımların bu hususta daha dikkatli olmaları gerekmektedir. Hele kulaklarının zarı delik olanlar bir kat daha itina etmelidirler. Böyle soğuk, rutubetli, tozlu ve rüzgârlı zamanlarda ek olarak birde kulağa pamuk tıkamalıdır. Genellikle kulağından mustarip olanlara baş ıslatmak ve başı yıkatmak iyi gelmez. Fakat abdest ve gusül gibi durumlarda başın ve saçların ara sıra yıkanıp temizlenmesi zaruri olduğundan banyo zamanlarında şu şekilde tedbir alınmalıdır: Öncelikle kulağa normal veya balmumu sürülmüş pamuk tıkamalı ve ne burundan nede ağızdan su yutmamaya dikkat edilmelidir. Çünkü su, üstaki borusu vasıtasıyla genizden kulağa kaçabilir. Şayet böyle bir arıza zuhur eder ise hafifçe bir-iki defa aksırıp yutkunmalıdır. Eğer su doğrudan doğruya kulağa kaçmış ise pamuktan bir fitil yaparak yavaşça kurulmalıdır. Deniz banyolarında ise aynı tedbirlere başvurmakla birlikte duş baştan ziyade omuzlardan aşağı yapılmalıdır [He-kimbaşızâde, 1322: 12-13].

3.10. İlkokul Çocuklarında Sağırılık ve Alınacak Tedbirler

Doğuştan itibaren kulak sağlığının korunması ne derece önemli ise çocuğun eğitiminin başlangıcı olan ilkokul döneminde de kulak, beden ve zihin eğitiminde önemli bir organdır. Tabiidir ki iyi işiten çocuklar zihinlerinin gelişimine dair bilgileri edinebilirler. İyi işitmeyenler ise bu yetenekten mahrum kalırlar. Kulaklarındaki ötür sebebiyle hocalarının anlatımlarını layıkıyla dinleyemedikleri için derslikte alık alık bakınıp dururlar. Derslerindeki kusur ve tembellikten dolayı haksız yere azar işitirler. Bu halin neden ileri geldiğine ne ebeveyn ne öğretmen nede çocuk kendisi bile vakıf değildir. İlkokul öğrencisinin %15'i, 6 metreden sonra hocalarının anlatımlarını işitemezler. Buna fende "asamiyyet-i şakirdan / mektep sağırılığı" denir. Bundan dolayı okula kabul edilecek çocukların öncelikle işitme gücünü ölçmek gerekir.

Bunun için cep saatini çocuğun kulağı hizasından tutup, ileri doğru götürmek ve ne kadar mesafeden işittiğini anlamak yeterli olacaktır. Çocuk sessiz bir yerde 10 cm'den fazla işitemiyor ise tahtanın yakınına oturtulmalıdır. Bir okulda işitme güçlüğü çeken çocukların sayısı 20'yi aşarsa onlara özel bir derslik hazırlanmalıdır [Hekimbaşızâde, 1322: 11-12]. Bu tür önlemler işitme duyusu zayıf olan çocukların sınıf ortamında derslerdeki başarısını artırdığı gibi ayrı bir sınıf uygulaması da bu tür engelli çocukların psikolojik yönden olumsuz etkilenmelerini önlemede olumlu bir etki yaratabilir.

3.11. Kulak Sağlığını Olumsuz Etkileyen Faktörler

3.11.1. Yabancı Cisimler

Kulaktaki yabancı cisimler 2 sınıf olup bir kısmı sonradan bir kısmı da tabii olarak meydana gelir. Sonradan olanlar yukarıda bahsedilen çeşitli cisimler, canlı-cansız kurt ve böcekler, tahtakurusu, pire ve tohum halinde kulağa girip de daha sonra filizlenen bitkisel cisimlerden ibarettir. Sinekler uçarken kulağa konup pisliklerini bırakırlar. Bu pisliklerden zamanla kurtlar meydana gelir. Çoğunlukla bu kurtların başları siyah bedenleri beyazdır. Kulağın içine bakılsa adeta hareketli bir top tanesi konulmuş zannedilir [Hekimbaşızâde, 1322: 14].

3.11.2. Kulak Kiri

Kulakta daima kir meydana gelebilir. Ancak arttıkça kendiliğinden çıkabilir. Bazı kimselerde kir, gerek kulak kepçesinin eğri büğrü olmasından ve gerekse bahsedilen cisimlerin var olmasından dolayı çıkamayıp biriktikçe birikir. Zamanla fındık büyüklüğünde gelişir ve kulakta tabii bir yabancı cisim oluşur. Kirin kolaylıkla çıkması için mevcut vasıtaların en faydalısı el ile sığamadır. Çünkü bu esnada parmaklar kulağın girinti ve çıkıntıları arasından dolaşarak kepçeye düzgün bir vaziyet vereceğinden kirin çıkmasını sağlar. Bu kitle büyük dahi olsa yine kulağı tamamıyla tıkamayacağından ses hava dalgaları vasıtasıyla bir kenardan girip işitme duyusunu harekete geçirir. Fakat biraz su kaçarsa kir kitlesi hemen şişeceği için kulak yolu bütünüyle tıkanır. İşte yıkanırken kulağın birdenbire tıkanması bundan dolayıdır. Kulağı temizlemek için maden veya kemikten mamul araçlar kullanılır. Bunları kullanan kişilerde kulak iltihabı, kaşınması ve egzama meydana gelir. Kulaktan kir çıkarmak zorunlu ise sivri olmayan bir kalem ucuna biraz temiz pamuk sarıp ılık suya batırdıktan sonra yavaş yavaş kulağa sokmalı ve temizlemelidir. Bu şekilde çıkarılmazsa ılık asit burikli su, şırınga edilmelidir. Birdenbire ortaya çıkan kulak sancularına karşı sadece ılık pansuman⁵⁰ yapıl-

50 Dört beş kat yapılmış el kadar bir tülbenet parçası, ılık asit burikli suya batırılıp, sıkıldıktan sonra kulağın üzerine konur. Bunun üstüne pamuk daha üstüne biraz sarı muşama'a (bal mumu veya kauçukla kaplanmış bez (Şemseddin Sami, *Kamûs*, 1353) konulup sarılır. Bu şekilde yapılan pansuman sık sık değiştirilir ise çok faydası görülür.

malıdır. Bununla sancı hafifleyebilir, ancak hafiflemezse tıbbi bir yönteme başvurulmalıdır [Hekimbaşızâde, 1322: 14-15].

3.11.3. Kulak Kanamaları (Nezf-i Üznî) ve Kızlarda Adet Kanamasıyla Bağlantısı

Kulaktan bazen birdenbire bazen de tedrici olarak kan boşanır. Kulak kanamalarının sebepleri ve tedavisi gayet çeşitli olduğundan derhal uzmana başvurulmalıdır. O ana kadar fazla kan kaybetmemek için kulağa bolca pamuk tıkayıp sarmalı ve asla su vurmamalıdır. Bazen buluğa yakın kızlarda kulaktan kan gelir ki kulak ile tenasül organı arasındaki münasebetten dolayı adet dönemi görülünceye kadar devam eder [Hekimbaşızâde, 1322: 15-16].

3.11.4. Kulak Akıntıları

Kulak rahatsızlıkları sırasında kulaktan sürekli bazen kanlı bazen de iltihaplı bir sıvı akar. Eğer sıvı kan ve iltihaptan ibaret ise kanser kitlesinin meydana gelmesinden şüphe edilir. Zarın kayıp olmasıyla işitmede büyük bir kayıp olmasa da akıntının devamı kulağın diğer organlarını tahrip edeceğinden ehemmiyetle tedavi olmak gerekir. Kulak akıntısı sürekli olursa hastalığın kemiklere de sirayet ettiği anlaşılır ki bu zamanda hayati tehlike oluşacağından dolayı derhal çaresine bakılmalıdır. Alelade akıntılar için sabah ve akşam asit bürüklü ılık su şırınga edilmelidir [Hekimbaşızâde, 1322: 16].

3.12. Kulakla İlintili Rahatsızlıklar

İnsanın gerek iç organlarında gerekse beş duyu organında kalıtsal veya sonradan ortaya çıkan rahatsızlıklar görülebilmektedir. Nitekim insanın hayatında hem işitme hem de konuşma yetisi üzerinde önemli bir yere sahip olan kulağa dair bazı rahatsızlıklar zuhur edebilmektedir. Bunlar içerisinde kulağa dair baş dönmesi ve uğultular sayılabilir.

3.12.1. Devarü'l-Üzn Hastalığı (Kulağa Bağlı Baş Dönmesi)

Menşei kulak olan baş dönmesi kulağın iç kulak denilen kemik içindeki kısmına kan hücumu, kulak kirinin zarı sıkıştırması, kulağa giren kurt ve böceklerin hareketleri, zarın yarılması, usulüne uygun olmayarak yapılan kulak şırıngaları, ateşli silahlar ve kesici aletler ile kulaktan vurulmak ve kulak frengisi ve sair kulak rahatsızlıkları baş dönmesine neden olabilir. Eğer baş dönmesi gayet şiddetli olur ve uğultularla beraber sağırlık da meydana gelirse bir hastalık belirtisi olmaktan ziyade genel anlamda “maraz-ı meniye” olarak tanımlanan bir hastalık meydana gelir. Baş dönmelerine karşı öncelikle tütün, alkollü içecekler ve sair bütün zararlı içecekler bırakılmalıdır. Zihni ve bedeni yorgunluk olmamalıdır. Baş eğdirilmemelidir. Çok uyku, mide dolgunluğu ve kabız dahi baş dönmesini arttırır. Bundan dolayı itidalli bir şekilde uyumalı, mideyi çok doldurmamalı ve kabız olmamaya çalışılmalıdır.

Sülfatonun kulakta uğultu yaptığı kullananlar tarafından dile getirilmektedir. Önceki hekimler, sülfatonun kulak üzerindeki tesirini dikkate alarak bilimum baş dönmesine karşı kullanmışlardır. Ancak sülfato-kibritit, kinin inher baş dönmesine karşı faydalı olmadığı hatta bir kısmına zararlı olduğu ortaya çıkmıştır. Onun içindir ki sülfatonun kullanım süresi bir hayli sınırlandırıldığından, sülfatonun verilmesinde tedbirli olmakta fayda görülürken, ne gibi hastalıklarda kullanıldığını da belirlemek gerekmektedir [Hekimbaşizâde, 1322: 16-17].

3.12.2. Kulak Uğultuları

Kulakta musiki sesleri, çan sesi ve şimendifer gürültüsü tarzında hissedilen uğultular eski-miş hastalıklara delalet eder. Deniz dalgaları, çağlayan akması gibi hışıltılardan östaki borusunda bir rahatsızlık olduğu anlaşılır. Buharlı düdük sesine benzer olan “jövi” gibi gürültüler ise kulak kemiklerinin rahatsızlığı anlamına gelir. Bunlar için alınacak tedbirler sadece fenni ve ameli olduğu için sıhhi olarak tavsiye edilecek bir yöntem yoktur [Hekimbaşizâde, 1322: 17-18].

3.13. Sağırılık (Asammiyet) ve Çeşitleri

İşitme hissi öncelikle kulak sağlığının korunmasıyla mümkündür. Kulağı oluşturan sayvân, yol, zar ile kulak siniri ve bu sinirin beyine bağlı olduğu merkez ve işitme bölgesinde cüzi bir rahatsızlık olursa işitme hissi müşkül bir duruma düşer. İşitme güçlüğü'nün sebepleri sadece bunlardan ibaret değildir. Daha birçok sebep vardır ki her biri az çok sağırılığa yol açabilirler. Buradan hareketle boğaz, burun ve geniz hastalıkları,⁵¹ östaki borusu vasıtasıyla kulağa pek uzak bulunan böbreğin dahi sağırılık ile bağlantısı vardır. Bundan dolayı sağırılığın türleri ve sebepleri pek çok ve çeşitlidir.

3.13.1. Kulak Sağırlığı (Asammiyet-i Üzniyye)

Kulağın organlarından bir veya birkaçının mustarip olmasından dolayı ortaya çıkan sağırılığın büyük kısmı bu sınıfa dâhildir.

3.13.2. Sinirsel Sağırılık (Asammiyet-i Ruhiye)

Sinirler veya işitme merkezinde meydana gelen bir rahatsızlıktan dolayı meydana gelir. Bazen bunlarda bir rahatsızlık olmadığı halde yine Asammiyet-i Ruhiye ortaya çıkabilir. Böyle sebebi belli olmayan sağırılıklar arasında ihtinâk-ı rahm⁵² illetine mensup asammiyetler anılmaya değerdir. Bunlar ciddi telkinler (suggestions) sayesinde iyileşebilirler. Hamidiye Et-

---

51 Daha geniş bilgi için *Emrâz-ı Enfiye* ve *Enfiye-i Bilumumiye* adlı eserlere bakılabilir.

52 Eskiden rahmin tıkanmasından dolayı olduğu sanılan ve kadınlarda görülen asabi bir hal ve hastalık. Şemsedin Sami, *Kamûs*, 80.

fal Hastanesine başvuran ihtinâk-ı rahm hastalığına tutulmuş iki hanımdan birinin 3-5 senelik sağırılığı birinci telkinde tamamen iyileşmiştir.

3.13.3. Solucan Sağırılığı (Asammiye-i Düdiyye)⁵³

Solucan sağırılığı bağırsakta solucan sebebiyle meydana gelir. Türleri aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

- 1) Menşei burun, geniz ve boğaz hastalıkları olan sağırılıktır.
- 2) Kurşun sağırılığı (asammiyet-i usrubiyye⁵⁴). Kurşun yapımı ile meşgul olan fabrikaların işçilerinde tedrici bir şekilde ortaya çıkar.
- 3) Frengi sağırılığı (asammiyet-i efrenciyye). Frengi illetinin ikinci devresinde ortaya çıkar.
- 4) İrsi Sağırlık (asammiyet-i irsiyye). Doğuştan işitme organlarından bir veya bir kaçının noksan olmasından dolayı oluşur.
- 5) Aile sağırılığı. Bir aile içinde birkaç kişinin birden sağır olmasıdır.
- 6) İhtiyarlık sağırılığı (asammiyet-i şeyhiyye). İhtiyarlık nedeniyle işitme organının zayıflamasından ileri gelen sağırılıktır.
- 7) Buluş çağında meydana gelen sağırlık. Bazı genç kızların buluşa yakın dönemde kulakları ağırlaşır. Hatta kulaklarından birçok kan gelir. Bu durum birkaç ay devam edip buluş çağından sonra yok olur.
- 8) Sanayi sağırılığı (asammiyet-i sinaiyye). Kazancılar, madenciler, tüpçüler gibi yoğun seslere maruz kalanlarda görülen sağırılıktır.
- 9) Konuşma sağırılığı (asammiyet-i kelim). Bazı kelime veya harflerin söylenememesinden ibarettir.

3.14. Sağırlık ve Dilsizlik (Asammiyet-Ebkem)

Bunlardan başka sağırılığın daha başka şekilleri de bulunmaktadır. Nitekim bazı sağırlar vardır ki gürültülü ve kapalı yerlerde, araba içinde, hamamda, tren yolculuğu esnasında sessiz ve açık yerlerden fazla işitirler. Bu gibileri musiki sesleri ve top seslerinden istifade ederler ve bunun sebebi yoktur. Pek çok ve çeşitli olan bu his noksanlığına karşı genellikle tıbbi müdahale yapılmaz. Sağırlık, başlangıçta pek kolay tedavi olunan ancak eskidiği zaman uzmanların bile tedavisinde aciz kaldıkları bir rahatsızlıktır. Bundan dolayı kulağında küçük bir rahatsızlık, bir uğultu, bir ağırlık hissedener vakit kaybetmeksizin bir uzmana başvurmalıdır ve bu rahatsızlıkların nedenini belirlemeli ve hastalığı teşhis ettirerek ona göre tedavisini yaptırmalıdır⁵⁵ [Hekimbaşızâde, 1322: 19-21].

53 Kurt, böcek. Şemseddin Sami, *Kamûs*, 623.

54 “Usrub” kurşun madeni anlamına gelmektedir. Şemseddin Sami, *Kamûs*, 108.

55 Tedavisi mümkün olmayan sağırlar içinsesleri biraz daha iyi işitmek üzere sūr-u sem’i “cornet acoustique” adıyla bir takım aletler icat edilmiş olduğu gibi daha sonra odifon “audiphone” isminde bir çeşit alet daha icat edilmiştir. Adifon elektrik şoku uygulayarak sağırlık tedavisinde kullanılan bir alettir.

3.14.1. Sağır, Dilsiz ve Ümmilerin Sosyal Hayattaki Yeri [Hekimbaşızâde, 1322: 21-25]

Yukarıdaki bahisten hareketle sosyal hayatta her bireye düşen görev, engelli insanların toplum içerisinde kendilerini sosyal ve psikolojik açıdan rahat hissetmelerini sağlamaktır. Örneğin gözlerinden mahrum ümmiler ile konuşma yeteneği ve sosyal hayatla ilgili bir histen yoksun kalan dilsiz ve sağırın ne gibi bir vicdani bir hisse sahip olduğu, nasıl bir içsel tesir ile müteessir olduklarını anlamak için onlarla biraz hemhal olmak, kalplerine nüfuz etmek gerekir.

Karanlıklar içinde hissiz heykeller gibi duran ümmilerin, yüzlerindeki belirti insanı hayrete düşürür. Bununla birlikte ümmiler, işitme duyusuna ve hitabete sahip oldukları için sosyallikten pek hoşlanırlar. Daima şen şakrak görünürler. İlim ve fenne ilgileri çok fazladır. Şairlik, ediblik ve musikişinaslık gibi özelliklere sahip olanları vardır. Müzikten zevk alırlar.

Sağır ve dilsizler ise tabiatın ahengini herkes gibi mutlu bir şekilde seyretmeleri ve ümmilere nispetle daha mutlu olmaları gerekirken daima bunun aksini dile getirmişlerdir. İşitip söylemedikleri için insan ilişkilerinden zevk alamazlar. Çoğunlukla sakin bir hayat içinde zaman geçirmeyi tercih ettikleri için eğitim ve gelişimden mahrum kalırlar. Dolayısıyla sağır-lık ve dilsizlik, insanın eğitim ve gelişimine kötü bir şekilde tesir eden engellilik durumudur. Birçok sanat dalı ve yaşam alanları ümmilere açık olduğu halde sağır ve dilsizlere kapalıdır.

Çehre ruhun aynasıdır. Nitekim bir sağırın, bir dilsizin kederli yüzü bu duruma en güzel bir örnektir. Dolayısıyla şen şakrak bir sağıra ve dilsize rastlamak pek nadirdir.

Sağır ve dilsizler çabuk müteessir olurlar. Bu durum sağır ve dilsiz olmanın getirdiği ümitsizlik hissi ile dolu olması ile alakalıdır. Ümmilerde sadece zahiren ışık kaybolmuş olduğu halde sağır ve dilsizlerde daimi ve derin bir üzüntü hali hâkimdir.

Bundan dolayı dilsizlik, insanın içinde bulunduğu gayr-i tabii bir durum olarak alışılmışlığın dışındadır. Dünyada insanlığın mutluluğu adına ümmilerin aldığı zevk bunlardan çok fazladır. Ümmiler daima bir rehber, bir yardıma muhtaç oldukları için evlat nev'inden birini alıkoydukları gibi örneğin ne ateş içinde yanan ve ne de denizde boğulan hemcinsinin imdadına yetişemedikleri gibi sağır ve dilsizler derecesinde insanlığa faydalı olamamaktadırlar. Bununla beraber genellikle ümmi, dilsiz ve sağırın güzel ahlaka sahip halim selim insanlardır. Gerek sağır ve dilsizler gerekse ümmiler fitratın kendilerine vermiş olduğu mutluluk hali veya felaketi tevekkül içinde kabul ederek ne konuşma yeteneğine sahip olmak için gözlerinden vazgeçecek sağır ve dilsiz ne de görme yeteneğine sahip olmak için

konuşma yeteneğini feda edecek bir ümmiye rastlanılmıştır. Özetle bunlar öyle gönül yakan engellerdir kibriden dolayı keder içinde olanlar bile bir diğeriyle değişimi istemezler. Dolayısıyla bu engellerden ikisi veya her üçünün bir vücutta toplanmış olması daha büyük bir felakete yol açabilir. Ancak bu melekelere sahip olanların, bunlardan mahrum olanlara karşı merhamet ve şefkat göstermesi gerekir. Toplumda hemsinsinden böyle acı ve korkunç bir durum içinde olanlara, hayattan mahrum kalıp, eğitimlerinde, evlat nev'inden kişilerin yardımına muhtaç kalanlara, yapılacak yardımlar, hizmetler her türlü övgüye layıktır. Bütün medeni memleketlerde sağır, dilsiz ve ümmiler hakkında yapılan faaliyetler konunun ehemmiyetini göstermektedir.

Medeni memleketlerde hükümet, belediyeler ve yardımsever insanlar nice hayır kurumları oluşturmuştur. Buradan hareketle gerek İstanbul'da gerekse Selanik'te Nafia Nezareti ve hayır kurumları önemli ölçüde sağır, dilsiz ve görme engelli çocuklara mahsus bir eğitim kurumunun kurulmasına teşebbüs etmiştir. Medeniyeti geliştirme uğruna sarf edilen ve muhtaçları himaye koleksiyonuna önemli bir ilave teşkil edecek olan devletin yardımıyla meydana gelecek olan yardımın derecesi ölçülecek düzeyde değildir. Ancak havasının ve manzarasının güzelliği ile tanınan Acıbadem mevkiinde temeli atılan Dârülhayr'da, sefalet içerisinde olan çocuklar sağlıklı olacaklar ve fen, sanat gibi alanlarda yetiştirileceklerdir.

Böyle ciddi teşebbüsler sayesinde sefalet içine atılmış olan insanlar topluma kazandırılır. Fakat bu gibi kurumların tesisi sadece hükümet-i seniyye'nin ve belediyelerin gayretiyle değil bütün insanlığın gayretiyle mümkün olacaktır. Aydın insanların ve iktidar sahiplerinin idrak ettiği bu güzide çağda yardıma muhtaç bu çocuklara yardım etmede acele etmesi gerektiği dile getirilmiştir. Buna ilaveten memalik-i şâhânenin her tarafında engelliler için genel ve özel olmak üzere sıhhi ve ilmi kurumların tesis edildiği belirtilmiştir.

3.14.2. Sağırılık ve Dilsizliğin Türleri ve Oluşum Nedenleri

Sağırılık ve dilsizlik sonradan ve doğuştan olmak üzere iki çeşittir. Doğuştan olanların çoğunluğunda işitme tamamen yoktur. Kulak top sesini bile işitemez. Sonradan olanlarda ise bazı harflerin sesleri, hayvan sesi, bir bağırma ile trompet sesi işitilir. Sağırılık ve dilsizliğe sebep olan nedenlerin başında iç kulak, sinir ve işitme merkezinde meydana gelen bozulmalar gelmektedir. Bununla birlikte kulak ve dil ile bunları beyinle birleştiren sinirler ve beyindeki işitme merkezleri ve konuşma tamamen bozulmamıştır. Yani faaliyet ve idrak kısmen baki ise de sağırılık ve dilsizlik, doğuştan veya sonradan olsun her ikisinde de işitme faaliyetini ve konuşmayı uyandırmak mümkündür [Hekimbaşızâde, 1322: 32].

3.15. Avrupalı Uzmanların Sağır ve Dilsizliğe Bakışı ve Yaptıkları Çalışmalar [Hekimbaşızâde, 1322: 32-35]

Hekimbaşızâde, bu bölümde Osmanlı toplumunu sağırılık ve dilsizlik konusunda aydınlatmak adına Avrupalı uzmanlar ve bu uzmanların yapmış olduğu uygulamaları özetlemiştir. Bu uzmanlardan Jean Marc Gaspard Itard, bazı kulakların, ekzersiz ile günbegün gelişen bacaklara benzediği fikrini ilk defa ortaya koyan kişi olup 1892 de Abbé de Charles Michel de l'Epée (1712-1789) Abbé'nin halefi bulunan Siğard (Roch-Ambrois Cucurron Sicard (1742-1822) tarafından davet edilerek, Sağır ve Dilsizlik Mektebinde talebeler üzerinde kendi düşüncelerinin mahsulü olan işitme çalışmalarını uygulamaya başlamıştır. Roch-Ambrois Cucurron Sicard (1742-1822) müessesesinde o zamana kadar işitmez, söylemez zannedilen ve işaret usulüyle eğitilen çocukların bir kısmında denemeler sonuç vermiştir. Bu döneme "préparatoire" denmekle beraber bu tecrübeler sonucunda sağır ve dilsiz çocukların işitme güçlükleri ve konuşmaları tetkik edilmeye başlanmıştır.

Jean Marc Gaspard Itard'ın (İtard'ın)⁵⁶ Sesli Aletler Uygulaması'nda (Tecrübe-i Âlât-ı Saviyye) trombol/trombon olarak adlandırılan müzik aletiyle kulağın işitmeye eğilimli olduğu anlaşılınca artık işaret ile kendini ifade etmek yönteminden tamamen uzaklaşarak, özel yöntemle işittirmek, söylettirmek yöntemleri uygulanmıştır.

İngiliz uzmanlardan biri olan Joseph Toynbee, sağırılarda iyi bir işitmenin tedricen geliştiğini iddia etmiştir. Ayrıca sesli harfleri değiştirerek, söyleyecek kadar bir işitmeye sahip olan sağır ve dilsizlerde ses ve işitme işiyle sürekli bir çaba göstererek yeterli derecede iyileşme sağlamanın mümkün olduğu görülmüştür.

Jeana Pierre Bonnafonta (1805-1891),⁵⁷ sağırılık ve dilsizliğin birbirini tamamladığını dile getirmiş ve bundan dolayı dilsizliğe karşı kulağın tedavi edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü ses dalgalarının çıktığı yer dil ise giriş yeri de kulaktır.

Adam Politzer'e⁵⁸ (1835-1920) göre yaşam devirlerinin ilk dört yılında sağır olan bir çocuk dilsiz kalır. Eğer 4-7 yaşları arasında sağırılık devam eder ise konuşma faaliyeti artık tamamen kaybolur.

56 Jean Marc Gaspard Itard (İtard) 1802'de ağır işitenler için işitme eğitiminin gerçekten önemli olduğunu kanıtlamış ve altı kişilik sağır diye nitelenen bir grupla çalışarak, işitmeleri güdülemek için zil sesini kullanmıştır. İsmail Özçelik, "İşitme Eğitimi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 16/1 (1983): 73.

57 Andrzej Kierzek, "Rozszerzanie Trabek Sluchowych (Bougirage Tubaire) Przez "Swieczkowanie" w XIX Stuleciu/The Dilatation of Auditive Tube (Bougirage Tubaire) by Dilators in XIX century", *Annales Academiae Medicae Stetinensis (Annals of the Pomeranian Medical University* 52/1 (2006): 106.

58 Necati Kemal, *Tekellüm Kusurları* (İzmir: Marifet, 1926), 214.

Alexander Graham Bell'e (1847-1922) göre ise söz söyleyebilmek yeteneği beş duyudan ibaret değildir. Esasen hiçbir insan dilsiz olarak doğmaz. Ama işitme yokluğu nedeniyle seslerden habersiz kaldığı için dilini kullanmayı öğrenemez. Bundan dolayı işitme organı tembelleşir. Bununla birlikte başlangıçta işitmeyen bir çocuk doğal olarak tedricen işitmekten nefret eder. Çevresinin konuşmalarından faydalanmaz ve artık kulağından vazgeçer. Bu durumun devamı ile birlikte doğal olarak işitme organı görevini yitirir. Nihayet öyle bir dereceye gelir ki önceleri yalnız insan sesini işitmezken gitgide her türlü sesleri duymaz olur. Bir uzvun uzun bir süre faaliyette gösterememesi bir şekilde felce yol açacağından fenni kaidelere göre tembelleşen işitme organı ve işitme merkezi “merkez vicdani-i sem’î” dahi felçli bir duruma gelir ki buna tıpta sinirsel sağırlık “asamiyyet-i ruhaniye/surditépsychique” denir. Bu şekilde bir çocuk hayatının ilk aylarından itibaren sinirsel sağırlığa (asamiyyet-i ruhaniye) yakalanır ise Alexander Graham Bell'in (1847-1922) iddiasına göre dilsiz de olur. Dolayısıyla yeni doğan çocuklarda tedavisi mümkün olan fakat önemsenmeyen bir orta kulak nezlesi (nezle-i üzn-ü mutavassıt) sebebiyle kulağı ağırlaşan veya büsbütün işitmeyen bir çocuk tedavi edilmezse kulağını kullanamamaya başlar ve giderek artan bu durum sinirsel sağırlığa (asamiyyet-i ruhaniye) dönüşür. Nitekim sağır ve dilsizliğin birçoğu böyle dikkatsizlikler nedeniyle oluşmaktadır.

3.16. Sağır ve Dilsizlere Uygulanan Sıhhi ve Eğitimsel Faaliyetler

3.16.1. Sıhhi Faaliyetler

Sağır ve dilsiz bir çocuğun öncelikle boğazı, genzi, burnu ve kulağı muayene edilmelidir. Bunlardan birinde özellikle de genizde bezlerin büyümesi “teñebütat-ı gudeviye”, kulakta kulak kepçesi bozukluğu (su-i teşkil-i sayvan), dışa akıntı (tazyik-i mecra-ı harici), orta kulak iltihabı (iltihab-ı üzn-i mutavassıt) gibi işitme faaliyetini sekteye uğratan rahatsızlıklar ve sağırlık ile ilişkisi olabilecek diğer vücut hastalıklarını tedavi etmek gerekir. Bunların tedavisiyle kulağın açılma durumu oluşabilmektedir [Hekimbaşızâde, 1322: 36].

3.16.2. Eğitimsel Faaliyetler [Hekimbaşızâde, 1322: 36-37]

Sağır ve dilsizlerde gürültüleri ve diğer sesleri duyan bir kulağın kelimeleri de duyabileceği ihtimali göz önünde tutularak, sırasıyla Jean Marc Gaspard Itard'ın (Itard) Aletler Uygulaması'nda (Tecrübe-i Âlât-ı Savtiyye) trombol önerdiği zil sesleri, müzik aletleri tambur, düdük ve flüt ile ses eğitimi yapılır. Daha sonra harf eğitiminde sırasıyla önce sesli harfler sonra diğer harfler sabırla öğretilir. Çocuklar daima müzik sesleri ve şarkılar içinde bulundurulur. Görevli ve öğretmenleri tarafından bir oyuncak veya diğer bir madde gösterilip aynı zamanda kulağa yüksek ses ve düzgün bir ses verilerek anlamı açıklanır. Bu şekilde zihinde aynı zamanda hem işitme hem görme iki his de ortaya çıkar.

Bu eğitimlere ara veren çocuklar pek ender olup çoğunluğu büyük bir şevk ve gayretle eğitimlerine devam ederler. Buna karşılık öğretmenler de telaffuz olunan kelime tamamıyla işitilip zihinde yerleşinceye kadar işitme eğitimine büyük bir tahammül ile devam etmelidirler. Bundan dolayı sağır, dilsiz ve ümmiler mektebine tayin olunan memurlar uzman olmakla birlikte son derecede sabırlı olmalıdırlar.

3.16.2.1. Ubanşış'in (Victor Urbantschicht) (?-1847)⁵⁹ Armonik Eğitimi [Hekimbaşızâde, 1322: 37-39]

Ses eğitimi hususunda “Ubanşış'in (Victor Urbantschicht)” keşfi olan Armonik de dikkate değer bir eğitimidir. Bunda hava basıncı bir düzen içerisinde idare edilmekte olduğundan diğer cihazlar nedeniyle çocuklarda meydana gelen baş dönmesi, uykusuzluk, baş ağrıları ve dikkat eksikliği gibi haller ortaya çıkmaz. “Ubanşış'in” armonik adlı eğitiminde önce sesler, sonra kelimeler ve en sonunda da cümleler öğretilir. Burada en fazla dikkat edilecek nokta gerek dudak gerekse aletler vasıtasıyla kulağa iletilen seslerin daima düzenli bir şekilde gönderilmesidir.

Çoğu kez “A” harfini işiten ve anlayan bir sağıra gayet yüksek sesle yine “A” harfi telaffuz edilse anlayamaz. Öğretmen eğitime öncelikle sesli harflerden olan “A” harfinden başlar ve bunu dikkatli bir şekilde birkaç defa tekrar eder. Ses gayet açık, orta düzeyde ve prozesis olmalıdır. “A”nın işitilmesinde ve söylenmesinde başarılı olunduktan sonra “B” ve “F” harfleri öğretilir. Böylece bir süre devam edilip bunların da pekiştirilmesinden sonra sırasıyla şu heceler öğretilir:

- 1- AP, PA, APA
- 2- AB, BA, ABA, BABA
- 3- AF, FA, AFA

Daha sonra ilk önce A, Ş, P, B, F, K, Y, N harflerinden oluşan ibareler öğretilir:

- 1- PAŞ, PAŞA
- 2- BAS, BAŞA
- 3- YAŞ, YAŞA,
- 4- BAK
- 5- İŞ, KIŞ, KAŞ
- 6- ANA

---

59 Andrzej Kierzek, “Leczenie Gruzliczego Zapalenia ucha w XIX i Początkach XX Stulecia / The Treatment of Ear Tuberculosis in XIX and the Beginning of XX Centuries”, *Otorynolaryngologia* 4(3) (2005): 121.

İkinci olarak şu ibareler öğretilir:

- 1- BU,ŞU
- 2- BU İYİ
- 3- BU FENA

Son olarak da T,S,C,K harflerinin de kullanıldığı şu heceleri öğretilir:

- 1- TAŞ,SAC
- 2- GEL,GİT

Sonuç olarak öncelikle sesler işittirildikten sonra sesli harfler, kelimeler, en son olarak da kelimelerden oluşan cümlelerin öğretilmesiyle kişinin dil eğitimine başlanır. Kulakları fazlaca ağırlaşmış olan çocukların eğitimi sırasında mikrofona adı verilen en ağır kulaklara bile sesi işittiren cihazlar kullanılmalıdır. Mikrofonaflar, mevcut eşyaları büyüten mikroskoplara benzer. Hareketli olan bu alet ses dalgalarını o kadar yükseltir ki normal olan kulaklar bile bu sese tahammül edemezler. Mikrofonaflar vasıtasıyla “her kelime 4.000 defa tekrar olunmak üzere 40 defa tekrar edilir”.

3.16.2.2. Biray (Louis Braille, 1809-1852) Yöntemi [Hekimbaşızâde, 1322: 39-43]

Hem sağır-dilsiz hem de ümmi olanlara gelince bunlara öncelikle usul-i şifahi çerçevesinde sağır ve dilsizlerin lisanı sonra ümmilerin yazı sistemi eğitimi uygulanır.

Fransız uzman “Biray’ın”(Louis Braille) “Usul-i tahrir-i Biray” adı verilen yönteminde, Fransız mucidin icat ettiği yazının esası “altı nokta” olarak belirtilmiştir. Bu noktaları muhtelif surette düzenleyerek, alfabenin bütün harfleri ifade edilebilir. Biray usulü sayesinde eşya ile harfler ve kelimeler arasındaki benzerliği çocuklara hissettirmek ve telkin etmek mümkündür. Örneğin kabartma harfler ile “B” ve “K” harfleri öğretildikten sonra bunların yan yana gelmesinden oluşan kelimenin “BEBEK” anlamına geldiği çocukların aynı zamanda ellerine tutuşturulan oyuncak bebekler ile de pekiştirilir. Bu suretle çocuğun eliyle kolayca anlayıp öğrendiği şeylerden biri, örneğin (Arapça) kitap kelimesini oluşturan “4 harf” ayrı ayrı 4 kısıma ayrılır. Çocuktan, bunları yan yana dizip, kitap kelimesini meydana getirmesi istenir. Bebek, kitap, gibi cisim, şekil ve ağırlığa sahip yani el ile his ve kavrayışa cevap verebilecek eşyalar öğretildiği zaman eğitimde birinci adım atılmış demektir.

İkinci olarak zor bir sürece geçilir. Çünkü önceki evrede somut kavramlar üzerinde durulurken bu evrede bu yoktur. Mesela “Güzel çalışmak faydalıdır.” gibi somut olmayan sıfat ve cümlelerin nasıl öğretileceği üzerinde durulur. Bunun içinde “çalışmak” kelimesinden ibaret kabartma yazıları içeren bir levha çocuğun eline verildiği zaman kitap elinde derse çalışan

çocuğu ve elindeki kitabı, engelli çocuğa hissettirmek gibi yöntemlere başvurulur. Eğitim bu seviyeye ulaşıncı hissettikleriyle, okudukları şeyleri aynı işaretlerle özel bir alet vasıtasıyla kâğıt üzerine yazma eğitimine başlanır. Bu suretle üçüncü adıma geçilmiş olur ve en son aşamaya gelinir. Biray usulü sayesinde sağır, dilsiz ve ümmi çocukların tebeşir ile tahtalar üzerine adeta yazı yazmaya başladıkları görülmüştür.

3.16.2.3. Biray Usulüyle Eğitilen 3 Kız Çocuğunun Lora (Laura Dewey Bridgman), Helen Keler ve Mari Horten (Mary Horton)⁶⁰ Eğitim Süreci [Hekimbaşızâde, 1322: 43-46]

Hekimbaşızâde, sağırlık, dilsizlik ve körlük gibi engellere sahip olan ve Ali Haydar'ın "üç hasseli" olarak tanımladığı⁶¹ Laura Bridgman (Lora), Mary Horten ve Helen Keler'in eğitim süreçleri ve sonucundaki başarılarından bahsetmiştir. Dolayısıyla dönem itibarıyla Osmanlı toplumundaki engelli insanların toplum içinde yer edinmelerine katkı sağlamak istemiştir.

Laura Dewey Bridgman (1829/30-1889)

Laura (Lora), Amerikalı olup 1830 tarihinde Boston şehrinde doğmuştur ve iki sene sonra yakalandığı bir hastalık sebebiyle görme ve işitme yeteneğini kaybetmiştir. Yedi yaşına kadar bu şekilde yaşamıştır. Yedi yaşına geldiği zaman Boston Mektebi müdürü Dr. Samuel Gridley Howe (1801-1876) tarafından eğitimine başlanmıştır. Howe (Hove), Laura (Lora) üzerinde eğitime şu şekilde başlamıştır. Luvar'ın sürekli kullandığı kaşık, anahtar, çatal gibi eşyaları üzerine kabartma harfler ile bir kâğıt yapıştırılmıştır. Laura (Lora), bu kabartma harflere dikkatli bir şekilde ellerini sürerek kaşığın üstündeki "spoon" kelimesinin anahtarın üzerindeki "key" kelimesinden farklı olduğunu hissetmiştir. Bir süre sonra "spoon" ve "key" kelimelerini içeren kâğıtlar ayrı ayrı eline verildiği zaman birinciyi kaşık ikinciyi anahtar üzerine koymaya başlamıştır. Böylece eşyalar ile kelimeler arasında bir benzerlik kurabildiği görülmüştür. Daha sonra sağ eline bir bebek verilmiştir. Bir müddet bebekle uyandıktan sonra sol eline İngilizce bebek anlamında olan "doll" kabartma harflerinin bulunduğu bir levha verilmiştir. Luvar bunu kavrayarak, sol elini sağ eline götürmek suretiyle kavradığını göstermiştir. Eğitim, bu seviyeye ulaşıncı Dr. Howe öğrencisine kelimeleri oluşturan harfleri öğretmeye başlamıştır. "Doll" levhası 4 parçaya bölünerek, her parça bir harfi içermiştir. Laura'dan (Lora) bu harfleri yan yana dizmesi istenmiştir ve bir süre sonra Laura (Lora), kendi kendine bu 4 levha parçasını dizip "doll" levhasını oluşturmayı başarmıştır. İlk dersler verildikten sonra bir gün Laura'nın (Lora) eşyası bir tarafa konmuştur. Diğer tarafa da eşyaların ismini belirten kabartma harfleri içeren levhalar konmuştur. Laura (Lora) bu levhaları, isimlerle benzeşen eşyaların yanına

---

60 Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler*, 42.

61 Ali Haydar, "Sağır", 1241.

götürmeyi de başarmıştır. Laura (Lora) bu eğitim sayesinde kendini geliştirmiştir. Böylece Biray (Braille) usulü yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Nihayet Laura (Lora) mükemmel okuyup yazmaya hatta şiirler yazmaya başlamıştır. Daha sonra memur olan Laura (Lora), 1893'te vefat etmiştir.

Helen Keller (1880-1968)

Helen Keller yine Amerikalı bir İngiliz kızıdır. 18 aylık iken bir beyin hummasına yakalanarak, hem sağır ve dilsiz hem de ümmi olmuştur. 1887'de sekiz yaşında iken Dr. Howe halefi olan Anne Sullivan'a (Ananyose) gönderilmiş ve Bayan Sullivan, Helen'in eğitimine başlamıştır. Luvar'a uygulanan eğitim buna da verilmiştir. Helen de, önce "doll" kelimesini müteakiben "book" kelimesini ve sırasıyla birçok kelimeyi öğrenip yerli yerine kullanmaya başlamıştır. Helen, Laura'dan (Lora) daha ileri gitmiştir. 27 yaşındayken Radcliffe Kolej'de tahsiline devam etmiştir. Hatta "Tarih ve Miftah-ı Hayatım" adıyla bir eser yazmıştır. Bu eserin müsveddesini bizzat kurşun kalem ile yazmıştır.

Mari Horten (Mary Horton)

En fazla dikkat çeken ise Fransız Mari Horten (Mary Horton) olmuştur. Mari Horten (Mary Horton)'un diğerlerinden fazla dikkat çekmesinin sebebi eğitim sürecinin zor geçmiş olmasıdır. Çünkü diğerleri doğduktan sonra bir müddet sağlam kaldıkları için biraz görmüş, işitmiş ve konuşmuşlardır. Mari Horten ise anadan doğma sağır ve kördür. Mary Horton, 1895'te "Larene" de rahibeler tarafından yönetilen "Soeur de la sagesse" kurumuna verilmiştir. Saint Margaret adında bir rahibenin sorumluluğuna verilmiştir. Eğitiminin başlangıcında Laura'ya (Lora) ve Helen'e yapılan uygulamaların aynısı yeniden uygulanmıştır.

Bu suretle somut cisimleri el ile hissederek, isimlerini ve vasıflarını öğrendikten sonra somut olmayan kavramları öğrenen Margaret şu şekilde hareket etmiştir. Örneğin, falan işaretin küçük demek olduğunu o esnada eline verilen küçük bir şey ile anlatmıştır. Bunun gibi fakirliği zenginliği iyiliği, kötülüğü bir şekilde öğrenmeyi başarmıştır. Zenginliği, fakirliği anlatmak için başvurduğu yöntem dikkat çekmiştir. Bir gün Mari (Mary) ile sokakta gezerken bir dilenciye rastlamıştır. Rahibe, Mari (Mary)'e bunun yırtık elbiselerini ve elindeki torbayı eliyle yoklatmıştır. Biraz sonra temiz giyinmiş cepleri para ile dolu elmaslara bürünmüş bir bayanın üstünü yoklatmıştır. Mari (Mary) birinci ve ikincisinde farklı tepkiler göstermiştir. Böylece Mari Horten (Mary Horton), Saint Margaret ciddi eğitimi sayesinde her fikre her şeye her vafsa ait olan el işaretlerini öğrendikten sonra Biray usulü çerçevesinde okuyup yazmaya başlamıştır. Mari daha sonra tebeşir ile siyah tahta üzerine mükemmel bir şekilde yazı yazmayı becerebilmiştir.

Sonuç

İlkçağdan günümüze sağırılık ve dilsizlik konusunun gerek sosyal alanda gerekse tıp alanında hep gündemde kaldığı görülmüştür. Sosyal açıdan bakıldığında sağır ve dilsizlerin tarihsel süreçte özellikle de tıbbın tam anlamıyla gelişmediği dönemlerde pek önemsenmediği görülmüş olup tıbbi gelişmenin de yetersizliği nedeniyle sağırılık ve dilsizliğin tedavisi noktasında da pek aşama kaydedilmediği gözlenmiştir.

Sağırılık ve dilsizlik konusunda 16. yüzyılda İspanyol Pedro Ponce (1520-1584), Hollandalı bilim adamı Rudolp Agricola (1443-1485) Rudolp Agricola, İtalyan Dr. Jérôme Cardan (1501-1576) gibi uzmanların yaptığı çalışmalar sayesinde insanlardaki bu işitme ve konuşma kusurlarının iyileştirilmesi hususunda önemli bir adım atılmıştır. Ancak bu alanda dönüm noktası 18. yüzyıldan itibaren sağır ve dilsizlerin tedavisi konusunda Fransız din adamı Abbé de Charles Michel de l'Epée'nin (1712-1789) yaptığı çalışmalar olmuş ve bu alanda önemli bir aşama kaydedilmesini sağlamıştır.

Sağırılık ve dilsizlik konusunda Avrupa'daki bu gelişmelerin Osmanlı'ya etkisi Tanzimat ile başlamıştır. Bu dönemde Fransa'daki gözlemlerini *Avrupa Risalesi* adlı eserinde Osmanlı toplumuna yansıtan Mustafa Sami Efendi'nin yarattığı etkiyle Osmanlı'da 1889'da Sağır ve Dilsizlik Mektebi açılmıştır. Bunun yanı sıra ilgili dönemde sağırılık ve dilsizlik kusurları alanında Hekimbaşızâdenin kaleme almış olduğu *Kulak Hıfzıssıhhati Sağırılık, Sağır, Dilsiz ve Ümmi Çocukların Usûl-i Talim ve Terbiyesi* adlı eserin de yine bu alanda toplumun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi yönünde önemli bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hekimbaşızâde Muhyiddin Efendi, eserinde öncelikle iletişimde önemli bir yeri olan duyu organımız kulağın bölümleri olan iç ve dış kulak hakkında bilgi verirken, işitme hissini ne şekilde oluştuğunu dile getirmiştir. Kulak sağlığının korunmasında ilk adım olarak da yeni doğan çocukların kulaklarında oluşan beyaz maddenin yumuşak bir tülbent ile dikkatli bir şekilde temizlenmesi gerektiği ve yine bu dönemde kulak şeklinin bozulmaması yönünde başa takılan takke, kapela gibi başlıkların kulağın şeklini bozmayacak şekilde takılmasının öneminden bahsetmiştir.

İnsanlarda sağırılığın ve dilsizliğin doğuştan olabileceği gibi kulak kiri, kulak kanamaları, kulak uğultuları gibi kulak sağlığını olumsuz yönde etkileyen rahatsızlıklardan dolayı sonradan da oluşabileceğini belirtmiştir. Özellikle de sağırılığın doğuştan olan türünde akraba evliliğinin önemine dikkat çekmiştir. Buna ilaveten sağırılığın, kulak sağırılığı (asammiyet-i üzniyye), sinirsel sağırılık (asammiyet-i ruhiye), solucan sağırılığı (asammiyet-i dûdiyye), kur-

şun sağırlığı (asammiyet-i usrubiyeye), frengi sağırlığı (asammiyet-i efrenciyeye), irsi sağırlık (asammiyet-i irsiyye) ve buluş çağında meydana gelen türlerinin olduğunu ifade etmiştir.

Bunun dışında Hekimbaşızâde Muhyiddin Efendi eserinde sağırlık ve dilsizliğin iyileştirilmesi noktasında tarihsel süreçte önemli bir paya sahip olan yabancı uzmanlardan Jean Marc Gaspard Itard'ın (İtard) sesli aletler uygulaması, Ubanşış'in (Victor Urbantschich) armonik eğitimi ve Fransız uzman Biray'ın (Louis Braille, 1809-1852) sağır ve dilsizlerin iyileştirilmesinde uyguladığı yöntemleri etraflı bir şekilde açıklamıştır.

Kaynakça / References

Arşiv Belgeleri (Başkanlık Osmanlı Arşivi, BOA)

BOA, A. MKT. NZD., 196/88.

Temel Kaynaklar

Ali Haydar. "Sağır ve Dilsizler". *Muallimler Mecmuası* 29 (Mart 1925): 1237-1260.

Hekimbaşızâde Muhyiddin Efendi. *Kulağın Hıfzıssıhhatı Sağırlık Sağır Dilsiz ve Ümmi Çocukların Usul-ü Talim ve Terbiyesi*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.

Necati Kemal. *Sağır Dilsiz ve Körler Müessesesi*. I. İzmir: Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti Neşriyatı, 1926.

Necati Kemal. *Tekellüm Kusurları*. İzmir: Marifet Matbaası, 1926.

Mustafa Sami Efendi (Seyyid). *Avrupa Risalesi*. İstanbul: 1268.

Araştırma Eserleri

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil*. Ankara: TDK, 1977.

Altunış-Gürsoy, Belkıs. "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü". *Bilgi* 36 (2006): 139-165.

Balcı, Sezai. *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi*. İstanbul: Libra, 2013.

Çiçek, Yakup. "İslam'ın Engellilere Bakışı". *Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*. 39-53. İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi, 2012.

Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın, 2002.

Dikici, Ayşe Ezgi. *Imperfect Bodies, Perfect Companions? Dwarfs and Mutes at the Ottoman Court in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Girgin, M. Cem. *Türkçe Konuşan Doğal İşitsel Sözel Yöntemle Eğitim Gören İşitme Engelli Kız Çocukların Konuşma Anlaşılabilirliği ile Süre ve Perde Özellikleri İlişkisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1999.

Girgin, M. Cem., *İşitme Engelli Çocukların Eğitimine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2003.

Gök, Süleyman. *Dünyada ve Türkiye'de Sağır, Dilsiz Okulları Tarihçesi ve Eğitim Sistemi*. İstanbul: Hüsnütabiat, 1958.

Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK, 2011.

Günay, Nejla. "Osmanlı Devleti'nde Engellilerin İstihdamı ve Saray Teşkilatında Dilsizler". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2016): 62.-73.

- Günay, Ramazan ve Görür, Halil İbrahim. "Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi". *OTAM* 32/53 (2013): 55-76.
- Kemaloğlu, Yusuf Kemal. "KBB Hekimliği ve İşaret Dili". *Bozok Dergisi* 1/1 (2014): 38-53.
- Kierzek, Andrzej. "Rozszerzanie Trabek Sluchowych (Bougirage Tubaire) Przez "Swieczkowanie" w XIX Stuleciu / The Dilatation of Auditive Tube (Bougirage Tubaire) by Dilators in XIX century". *Annales Academiae Medicae Stetinensis (Annals of The Pomeranian Medical University)* 52/1 (2006): 105-110.
- Kierzek, Andrzej. "Leczenie Gruzliczego zapalenia ucha w XIX i poczatkach XX stulecia/ The Treatment of ear tuberculosis in XIX and the beginning of XX centuries". *Otorynolaryngologia* 4/3 (2005): 121-124.
- Mahmud el-Kâşgari. *Dîvânü Lügât-it Türk*. Çev. Serap Tuğba Yurteser, Seçkin Erdi. İstanbul: Kocabalı, 2005.
- Okuturlar, Mehmet H. *Özel Eğitim*. İstanbul: Okuturlar, 1968.
- Özbayrak, İzi Karakaş. *II. Abdülhamid Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)*. İstanbul: Libra, 2011.
- Öğüt, Salim. "Dilsiz". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 9: 303-304. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Özcan, Abdülkadir. "Dilsiz". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 9: 304-305. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Özçelik, İsmail. "İşitme Eğitimi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 16/1 (1983): 71-85.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı, 2011.
- Şahinbaş Erginöz, Gaye. *Hititlerde Anatomi ve Tıp*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1999.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı, 2006.
- Şimşek, Kamuran. "Osmanlı Devleti'nde Engelliler İçin Kullanılan Tabir, Lakap ve Sıfatlar". *Belgi Dergisi* 15 (2018): 728-740.
- Tıbbi Terimler Sözlüğü. Erişim: 07/05/2019. <https://saglik.sozlugu.org/vernix-caseosa>
- Türk Ansiklopedisi*, "Dilsizlik". XIII: 278-279. 1966.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. I-II. Ankara: TTK, 1998.
- Vardar, Berke. *Dilbiliminin Temel Kavram ve İlkeleri*. Ankara: TDK, 1982.
- Yeni Türk Ansiklopedisi*. "Sağır ve Dilsizlik". 9: 3341. 1985.
- Yıldırım, Nuran. "İstanbul'da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi". *İstanbul Armağanı*. III: 305-330. Haz. Mustafa Armağan. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1997.

Ek:

Resim 1: Abbé de Charles Michael de l'Épée Dilsiz Alfabeti

